ژن لەشێعری هێمندا

سەلاحەدین بایەزیدی

هێمن ئەو شاعیرەیە زۆر جار تێڕوانین و بیروڕای وەپێش هەستە ناسکەکەی دەکەوێت و ئەگەر هێندی لەشیعرەکانی کۆن بن و زەمەنیشیان بەسەر بچێ، ئەوا لە لایەن فیکرییەوە نوێبوونی خۆیان دەپارێزن. بەداخەوە هەتا ئێستا شێعرەکانی نەخراونەتە بەر تیشکی رەخنە یان راڤە نەکراون و لێکۆڵینەوەیان لەسەر نەکراوە. ئەو نووسینانەی هەتا ئێستا لەسەر هێمن دیتوومن، وەك نووسین لەسەر زۆربەی کەسایەتییەکانی کورد، یان گێڕانەوەی بیرەوەرییەکی سادەن لەگەڵ شاعیر، یان پێهەڵگوتن بەباڵایدا. تەنانەت زۆر نووسەر لەژێر سێبەری ئەو شاعیرەدا ویستوویەتی پڕوپاگەندە بۆ خۆی بکات. جگە لە پێشەکییەکەی "تاریك و روون" نەبێ کە د. عەبدوڵڕەحمانی قاسملوو نوسیویەتی، تا هەنوکە لێکۆڵینەوەیەکی جددیم لەسەر شێعرەکانی مامۆستا هێمن نەخوێندۆتەوە یاخود نەمدیتووە، کە د. عەبدوڵڕەحمانی قاسملووش لەبەر یاسای پێشەکی نەیتوانیوە بەشێوەیەکی بەربڵاوو هەمەلایەنە لەسەر شاعیرێتی هێمن بدوێ. نەدوان لەسەر شێعرەکانی هێمن لەکاتی زیندووبوونیدا وای لەمامۆستا کردووە کە بۆ خۆی وتار بنووسێت و شتەکانی خۆی شی بکاتەوەو بۆ وێنە وتارێکی وەك "ئەزموونی شاعیریم" بنوسێ.

لەوانەیە کەم شێعری مامۆستا هێمن بەدی بکرێ کە کاردانەوەی ژنی بەسەرەوە دیار نەبێ، ئەویش بەشێواز و ڕوانینێکی زۆر پێشکەوتوو، کە لەناو ڕووناکبیرانی ئەو سەردەمەدا وێنەی کەم بووە، تەنانەت هەتا ئەمڕۆش لەنێو کۆمەڵگای کوردەواریدا کەم رووناکبیر هەن کە بەمجۆرە لەگەڵ کێشەی ژن هەڵس و کەوت بکەن. نزیك بوونەوەی مامۆستا هێمن لەکێشەی ژنان و هەوڵدان لەپێناو دەستەبەرکردنی مافەکانیان سەرنج راکێشەو پێویستی بەتوێژینەوەیەکی بەرفرە هەیە. دەبێ بزانین هێمن لەکاتێکدا خاوەن تێڕوانینێکی وەهایە کە جڤاکی کورد هەتا دوایی فیودالەو لەلایەکی ترەوە بیری ناسیۆنالیزمی کوردی تازە چەکەرە دەکات و کێشەی نەتەوەیی و ژیانەوە وەسەر هەموو شتێك دەکەوآ. بەڵام خۆشەویستی هێمن بۆ ژن لەئاستێکدایە کە هیچ کاتێ نە بەقسە و نە بەکردار ژن ناکاتە قوربانی کێشە نەتەوەییەکان، هەر چەندە بۆ خوێشی شان بەشانی جوڵانەوە ناسیۆنالیست و نەتەوەییەکانی کورد خەبات دەکات.

بۆ ئەوەی بزانین ئەو هزرە قایم و نۆژەنەی مامۆستا هێمن لەکوێوە سەرچاوەی گرتووە، پێویستە سەرەتا باس لە رۆڵی ژن لەشێوەگرتنی کەسایەتی شاعیر لەسەردەمی منداڵێتیدا بکەین. هێمن ئەوکاتە بەپێچەوانەی هاوتەمەنەکانی لەزۆر مافی منداڵێتی

بێ بەش دەبێ و لەلایەن باوکەوە کە ئەویش نوێنەرێکی چالاکی سیستەمی فیودالیە، وەکو ژنێك دەچەوسێنرێتەوە و مەحکومی نێو مالێ دەکرێت. نابێ بێ ئیجازەی بابی هەلسوکەوت بکات و لەفەرمانی دەربچێ، یاری لێ قەدەغە دەکرێ و ناتوانێ بەگوێرەی ویستی خۆی بجولێتەوە. زۆر رووداوی هاوشێوەی ئەو سەردەمە کە لەپێشەکی "تاریك و ڕوون"دا باسیان لێوە دەکرێ، رۆحێکی ژنانە وەبەر هێمن دەنێت. لەبەر ئەو هۆکارانەشە هێمنی گچکە لەکاتی تەنگانەو تەنیاییدا خۆی لەکن ژنانی وەك "دایە مرۆت" دەبینێتەوە. هێمن خۆشترین بیرەوەری کە لەو سەردەمەی مندالیدا لەبیری ماوەتەوە، ئەوەیە کە شەوانە سەری وەسەر رانی دایە مرۆت دەکرد و بەدەم گێڕانەوەی هەقایەتەکانی دایە مرۆت خەوی لێدەکەوت. رووداوێکی تر کە پێم وایە کاریگەرییەکی زۆر پۆزەتیڤی لەسەر بیری دوارۆژی هێمن داناوە، دایەنەکەی واتە "یاسەمەن"ە کە خەلکی ئازەربایجانەو لەگەل مێردەکەی کە خەلکی تورکیایە، پەڕیوەی زێدی هێمن بوون. ئەو دایەنە ئازەرییەی هێمن زۆر زوو تۆوی خۆشەویستی لەدلی هێمندا دەچێنێ. هێمن بۆ خۆی لەم بارەیەوە دەلێت: "لەبیرمە زمانی ئەوانەم وەك بولبول دەزانی، جا نازانم تورکیم دەزانی یا ئازەری؟ رەنگ بێ ئازەری بووبێ. چونکە مندال زمانی دایکی باشتر فێر دەبێ." بەبڕوای من ئەو ڕووداوە بۆ یەکەمجار رۆحی ئەنتەرناسیۆنالیستی و حەزکردن لەنەتەوەکانی تر لەهێمندا دەئافرێنێ و چاوگەی ئەو هەمووە بەشەردۆستییەی هێمن هەر لەوێوە دێت. بەتایبەتیش هەلوێست و هەولدانی هێمن بۆ پتەوکردنی دۆستایەتی نێوان هەر دوو گەلی ئازەری و کورد شتێکی پیرۆزە کە ئەودەم لەئەنجامی سیاسەتی دووبەرەکی نانەوەی دوژمنان دانووی ئەو دوو نەتەوەیە پێکەوە نەدەکولا. کەم لاوی بەبیری کوردایەتی هەبوو حەزی لەیەکی ئازەری کردبێ یان بەپێچەوانەوە، ئازەرییەك کوردی بەبرای خۆی زانیبێ.

هێمن ئەگەر حیکایەتەکانی دایە مرۆت بەخۆشترین بیرەوەری زەمانی منالێتی دەزانێ، ئەوا مردنی مێردی دایەنەکەی و تۆرانی یاسەمەن بەیەکێك لەبیرەوەرییە هەرە تالەکانی ژیانی دەزانێ کە زەبرێکی توند لەهەستی مندالانەی دەدات. لێرەدا بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە ژن چەندە لەشێوەگرتنی هێمندا خاوەن رۆلەو بەردی بناخەی بەشەردۆستی و ئەنتەرناسیۆنالیستی هێمن دادەنێت.

لەیەکەمین ئەزموونی شیعرەکانی هێمن ڕا دیارە کە لەپێناو ئازادبوونی کۆمەلگای کوردستان، دەبێ ژن و پیاو شان بەشانی یەکتری خەبات بکەن. هێمن لەسەر ئەو بڕوایەیە کە دەبێ ژنان پێشەنگ بن و لەگەل خۆیان پیاوانیش ڕاکێشی خەبات بکەن. لەشێعری "وتووێژی کچ و کوڕ"دا کە هێمن لەتەمەنی 21 سالیدا نووسیویەتی ئەوە کچە، بانگەشەی کاکی دەکات بۆ نێو کۆڕی خەبات و لەپێناو وشیارکردنەوەیدا هەول دەدات و دەلێت:

کاکە گیان لاوی شۆخ و شەنگ
تا کەنگێ دەبی وا بێ هەست و دەنگ

کوڕیش بەپیر بانگەوازەکەیەوە دەچێ و لە وەڵامدا باس لەخەباتی هاوچەرخی رزگاریخوازی گەلان و بەتایبەتی راپەڕینی "لنین" دەکات و پێش هەموو شتێ بایەخ بەکێشەی چینایەتی دەدات و لەوەڵامی خوشکەکەیدا کە پێی دەڵێت: لەرێی نیشتمانیدا سەروماڵی فیدا بکات، دەبێژێ: ئەتۆش پێش هەر شتێك خۆت رزگار بکەو لەدژی دیاردە دزێوو پاشڤەرۆیەکان راوەستە و ئەوە گەورەترین هاوکارییە بۆ برای خۆت. هێمن لەزمانی کوڕەوە دەڵێت:

لەگوێن ژاندارك هەستە وەك مەردان

دوژمن وەدەرنێ لەخاکی کوردان

باس لە "ژاندارك" لەم شێعرەدا ئەوەمان پێشان دەدات کە هێمن ئاشنای مێژووی ئازادیخوازی ژنانە لە وڵاتەکانی تریشدا و تەنیا لەچوارچێوەی وڵاتەکەیدا تەنگ نەماوەتەوە. رووداوو پێشهاتەکانی جیهان دەشۆپێنێ و لەگەڵ ئاستی کۆمەڵگای کوردەواری هەڵیدەسەنگێنێ. لێرەدا هێمن بەتوندی و بەجەسارەتەوە بەرەنگاری هەموو دیاردەو یادگارە کۆنەکان دەبێتەوەو لەدژیان شەر دەکات چوونکە بوونەتە مایەی دابەستەبوونی ژن. شیعری "یادگاری شیرین" نمونەی هەرە بەرچاوی ئەم راستییەیە.

مامۆستا هێمن مەسەلەی ئازادی ژن ناکاتە قوربانی کوردایەتی و لەسەرەوەی هەموو شتێك بایەخ بەئازادی خودی ژن دەدات و ئازادی ژن بەئازادی گەلێکی کۆیلەو ژێردەست لەقەڵەم دەدات. بۆ وێنە: لەکاتێکدا کە لەسەردەمی کۆماری مەهاباددا، کەش و هەوایەکی ئازادتر بۆ ژنان دەرەخسێ و زەختی دەسەڵاتی دەوڵەت و سیستەمی پاشڤەرۆ لەسەر ژنان کەم دەبێتەوەو ئەم توێژەش دەبنە خاوەن دام و دەزگای خۆیان، هێمن رووی قەڵەمەکەی دەکاتە ژنان و بانگەوازییان ئاراستە دەکات کە چاویان بکەنەوەو داوی بنەماڵە بپچڕێنن و رێگەی مەکتەب بگرنە بەر. شاعیر لۆمەی تەواوی ئەو بنەماڵانە دەکات کە ژن مەحکوومی چوار دیوار دەکەن و کەڵك لەو دەرفەتە وەرناگرن تاوەکو ژنانیش بتوانن لەکاروبارەکانی نێو کۆمەڵگادا بەشداری بکەن. هەروەکو چۆن هەتا ئێستا شان بەشانی پیاوان هاتوونەتە مەیدان و رۆڵێکی کەمتر لەپیاوانیان نەگێڕاوە. بۆ وێنە:

چۆن دەبێ سەربەست گەلی ژێردەست کە کچ دابەستە بێ

بەس نەبێ ئەو کۆیلەتی و ئەو کچ لەژوور دابەستنە

دەرکی داخستووە لەتۆ بابت کەچی دەرکی نییە

دەرکە داخستن لەتۆ دەرکی هومێد داخستنە

داڕزینە، مردنە، ئاخر هەتاکەی پێت بڵێن

نابێ بێیتە دەر لەماڵ، مافی ژیانی کوا، ژنە

یان:

کۆیلەتی باوی نەماوە، کیژی کوردی خۆشەویست!

راپەڕە، هەستە لەخەو ئاخر چ وەختی خەوتنە؟

دەرکە بشکێنە، پەچە بدڕێنە، ڕاکە مەدرەسە

چاری دەردی کوردەواری خوێندنە هەر خوێندنە
مامۆستا هێمن هەرتم ژنانی هان داوە کە لەجەوهەری راستەقینەی خۆیان بگەن و لەم بوارەشدا بەتایبەتی زۆرتر رەخنەی کچانی شار دەکات کە بەبایەخدانی زێدە بە شکڵ لەجەوهەری خۆیان دوور کەوتوونەتەوە و فریو دراون. لێرەدا هێمن کچانی لادێ سەربەست تر و ئازادتر دەبینێ و پێی وایە ئاساییین و تا رادەیەکیش بێ جەوهەری خۆیان پاراستووە و نەکەوتوونەتە داوی دیاردە مۆدێرنەکانی سەرمایەداری!! لەلایەکی دیکەوە هێمن بەقووڵ بوونەوە لەرابردووی کۆمەڵگای کوردەواری پێی وایە کە سەردەمانێك ژنی کورد ئازاد بووە. بەڵام دەسەڵات و سیستەمی بێگانەکان بەو رۆژەی گەیاندووە. هێمن بۆ سەلماندنی ئەو باوەڕییەی پشت بە دابە زۆر کۆنەکانی کوردەواری دەبەستێ. لە پێشەکی "تاریك و ڕوون"دا بەم شێوەیە باس لە ڕەسمێکی رەشبەڵەك دەکات:
"پیاو مەگەر ژن بۆ خۆی بانگی کردبا، دەنا هەقی نەبوو بچێتە دەستی دۆیان. پیاو دەبوو هەمیشە لەپێشەوەڕا بچێتە نێو گەڕی داوەت، دەنا عەیب بوو. بەڵام دۆ دەبوو لە پاشەوەڕا بێنە ناو داوەت و هەڵبژاردن بەخۆی بوو. ئەو رەسمە دەگەڕێتەوە بۆ ئەو زەمانەی کە ژن لەکوردەواریدا ئازادی پتر بووە."
جگە لەو خاڵانەی کە باسمان کرد، ژن لەهیندێ شێعری هێمندا تەنیا پەرییەکی ئاسمانییەو دەبێتە گەشترین رەنگی تابلۆ. ئەوەش لە تەواوی شیعرە ناتۆرالیستەکانی هێمندا بەرچاو دەکەوێ. ژن لەو شیعرانەدا بەجۆرێك ئاوێتەی سروشت و جوانی بووە کە دەرخستنی مومکین نییە. بە تایبەتیش هێمن لەوەسفکردنی کچی لادێیدا دەستێکی باڵای هەبووە. شیعرەکانی "کیژی لادێ"، "بەهاری کوردستان"، "بەهاری لادێ" و "پەری شیعر" لەم جۆرە شیعرانەن. رەنگدانەوەی ژن لەم شیعرانەدا لەئاستێکی بەرزی ئەدەبی و وردەکاری هونەری دایە. هێمن لەو شیعرانەدا رۆحی ژن و سروشت دەکاتە یەك و لەنێو هەموو دەنگ و رەنگەکاندا، ژن دەبێت بە بەسۆزترین چرپەو گەشترین دیمەن. هێمن دڵڕفێنی سروشت لەجموجوڵی ژن و جوانی کوردستانیش لەجوانی ژنا دەبینێ.
بۆ نموونە:

لێو ئاڵن، دەم بچووکن
خوێن شیرین رەزا سووکن
کوڵمەیان وەك گوڵووکن
گەورەکچن، نۆ بووکن

مامۆستا هێمن ئەو کاتانەی کە ناهومێدیش بەسەریدا زاڵ بووەو پێی وابووە کە مرۆڤی زانا لەم وڵاتەدا هیچ بایەخێکی ئەوتۆی نییە، ئەو کاتانەی لەرابردووی خۆی پەشیمان دەبێتەوەو بگرە لەکەسایەتی خۆی بێزار دەبێ و بڕوای بەئاییندەش نامێنێ، دڵی نایە هێرش بکاتە سەر ژن و ئەگەر هەموو شتەکان رەش دەبینێ و نەفرەتیان لێ دەکات، ئەوا روانگەی لەژن جودایە. لێرەدا شاعیر خۆی لۆمە دەکات و پەنا بۆ فرمێسك دەبات کە ئەویش بۆ خۆی زێدەتر تایبەتمەندییەکی ژنانەیە. ئەو لەسەر ئەو باوەڕەیە کە دەرهەق

بە ژنان و مافە ڕەواکانیان هەوڵدانێکی زۆری داوە و لەوەی کە کچان و ژنانیش هەست بەو ڕاستییە ناکەن و ئەو هەموو ئەوین و ماندووبوونەی وی نابینن، تەنیا دەگری. بۆ وێنە:

لە بارانێ مەپرسە تا هەور بگرێ بەری ڕۆژێ

دەبێ بگریم هەتا ڕووی تۆ لە ژێر چارشێوی ڕەش دایە

دەنا:

ئەگەر دەیزانی مانای خۆشەویستی ئەم کچە کوردە

بە سەد یاقووت و گەوهەر نەیدەدا فرمێسکی ئاڵی من

نموونەیەکی تر:

شۆڕەژن قوڕبەسەرو گەورەکچیش مل بەکوێن

تا بمێنێ سەری بەقوڕ، ملی بەکوێن دەگریم

... و چەندین نموونەی تریشی هەیە.

خاڵێکی تری هەرە گرنگ لە شیعرەکانی هێمندا تێکەڵی ژن و مێردایەتییە. لەسەرتاسەری دیوانی "تاریك و ڕوون"دا ڕووبەڕووی هزرێکی وەها دەبیتەوە کە ژن و پیاو لەمیانەی تێکۆشاندا دەبێ دەست هەڵگری زەماوەندی کلاسیك و باو بن و بەم شێوەیە چ ژن و چ پیاو لەتەنیاییدا پێبگەن و بگەنە ئازادی. لەشیعری "شەنگەبێری"دا هێمن سەرەڕای هەموو ئەو جوانییەی لەژندا دەیبینێ، لێی دوور دەکەوێتەوەو لەکۆتاییدا باسی سەردەمانێك دەکات کە ڕۆڵی خۆی پێکهێناوە و ئەرك و بەرپرسیارێتی سەرشانی راپەڕاندووەو بۆیەش دەتوانێ گۆچانەکەی جارانی هەڵگرێتەوەو ببێتەوە شوان. شیعری "کوردم ئەمن"یش گوزارە لە رایەکی بەم شێوەیە دەکات کە مامۆستا هێمن لەپێناو رزگاربوون لە بندەستی و کۆیلایەتی دوور بوون لەژن هەڵدەبژێرێ و رێگەی تەلان و بەندەن و بەرد دەگرێتە بەر. لەشیعرێکی تردا دەڵێت:

بەڵی سەختە، یەکجار سەختە

دووری لەژن، نامرادی

بەڵام لەژن خۆشەویست تر

لە لای من ئەتۆی ئازادی

هێمن هەر لە هەرەتی لاوییەوە پەی بەو ڕاستییە دەبات و دەیهەوێ ئەو بیرەی خۆی بخاتە واری کردارییەوە، بەڵام بەتەنیا دەمێنێتەوەو سەرناکەوێ. پێشەکی کتێبی "تاریك و روون" بخوێنەوە با ئەتۆش بێیە سەر باوەڕی من.. "لەو ئاخیرانەدا هاتبوومە سەر ئەو خەیاڵەی کە ئەسڵەن ژن نەهێنم. توندی و سەرەڕۆیی دایکم و نەرمە نەرمەو دنەدانی هەزار دڵیان نەرم کردم..."

لەشیعرێکیش دا دەڵێت:

شەقت هەڵدا لەزێڕو جل

تورت داوە کلدان و کل

توندت کردوە پشتێنی شل

فیشەکدانت کردۆتە مل
نارێژی چاو، سوور ناکەی لێو
شانە ناکەی بسکی پەشێو
یەکجاری فڕێت دا چارشێو
ئەوا ڕووت کردە چڕو کێو

بەو نمونەیەو زۆر نمونەی تریش شتێکی ترمان بۆ دەردەکەوێ. ئەویش ئەوەی کە هێمن چەندە پێداگری لەسەر سوپای ژنان دەکات و پێی وایە دەبێ ژن پشت بەهێزی خۆی ببەستێ.

لەگەڵ هەموو ئەوانەشدا هێمن لەکۆتایی دیوانەکەیدا هەست دەکا پەیامەکەی بەگوێی دولبەر نەگەیشتووە. شاعیر ترسی لەوە هەیە تەمەن بواری پێ نەدات. ئەوەتا دەستەویەخەی ئازار و ژانەو هەست دەکات هێزوگوڕێکی نەماوە. ئەگەرچی ئەو هەمووە هاواری کردووە، چریکەی بەگوڵ و گوڵزار ڕانەگەیشتووە. تۆ بڵێی ئەو پەیامە چی بێ؟ بۆ راینەگەیاندووە؟ بۆچی ناتوانێ رایبگەیەنێ؟ یان رایگەیاندووەو دولبەر تێی نەگەیشتووە؟ بڵێی لەشیعرەکانی تریدا نەیدرکاندبێ؟؟!!!...